

DOPROVÁZENÍ DÍTĚTE ZMĚNOU MÍSTA A DOSAVADNÍCH JISTOT

Bc. Šárka Francírková, Mgr. Jana Kocourková

Vznik publikace byl podpořen z ESF prostřednictvím OPZ
v rámci projektu BESIT – Bezpečná síť tranzitní péče,
reg. č. CZ.03.2.X/0.0/0.0/17_076/0011360.

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Obsah

Úvod	3
1. Principy doprovázení dítěte v jeho měnícím se prostředí	4
2. Sociální pole dítěte při přechodu z péče do péče	7
3. Komplexní provázení dítěte změnou místa	9
3.1 Čtyři fáze a dvě role pro úspěšné zvládnutí přechodu	9
3.2 Přípravná fáze	14
3.3 Přechod	24
3.4 Adaptační fáze	30
3.5 Stabilizační fáze	36
Závěr	37
Přílohy	38
Příloha 1. Senzobiografická anamnéza (zkrácená verze)	38
Příloha 2. Senzobiografická anamnéza (plná verze)	40
Příloha 3. Příklad plánu přechodu malého dítěte	44
Příloha 4. Příklad plánu přechodu staršího dítěte	47

Úvod

Je všeobecně známo, že k základním předpokladům pro zdravý vývoj dítěte patří stabilní a láskyplné prostředí. Víme však, co se děje, když se dítěti často mění jeho prostředí a pečující osoby? Jsme si skutečně v praxi vědomi všech těchto důsledků a ošetřujeme citlivě každý přechod dítěte z péče do péče? Klademe v těchto chvílích důraz a věnujeme dostatek času na komunikaci s dítětem dle jeho možností a schopností? Dáváme mu prostor pro jeho obavy a potřebu zvýšeného bezpečí? Nasloucháme mu? To jsou otázky, které nutně napadají odborníky, kteří doprovázejí dítě při změně prostředí. Cílem tohoto materiálu je podpora všech, kteří pracují s dětmi v takových nelehkých situacích, jako je změna související se ztrátou bezpečného místa a blízkých osob. V metodice sdílíme a předáváme zkušenosti, které jsme posbíraly během 17 let na naší cestě při provázení bezmála tisícovky dětí.

Po přechodu do nového prostředí jsou navíc ještě aktivovány všechny vyrovnávací strategie a obranné systémy dítěte proti úzkosti, a proto je nutné vzít v úvahu tento fakt již při samotném procesu přechodu.

Čím starší je dítě, tím větší pochopení a porozumění situaci může vzniknout vhodnou a citlivou komunikací čili vědomějším zacházením s komunikací s dítětem. Zato ale přibývá daleko více existencionálních obav z další ztráty bezpečí a ze života vůbec. Čím starší je dítě, tím aktuálnější je téma a otázka přijetí vlastní reality. U všech dětí jsou časté reakce emocionálního šoku, emocionální bouře, pláč nebo chladné, odmítavé chování.

Dítě zcela jistě, při přechodu z péče do péče, prochází řadou nepříjemných situací a ohrožujících momentů spojených se ztrátou bezpečí a s rychle se měnícím prostředím. Citlivý průvodce se snaží v těchto chvílích využít všech možných nástrojů a metodik, aby snížil napětí dítěte a pomohl mu na maximum. S touto motivací byl psán i tento materiál.

Nechť je Vám k maximálnímu užitku na Vaší nelehké cestě doprovázení traumatizovaného dítěte.

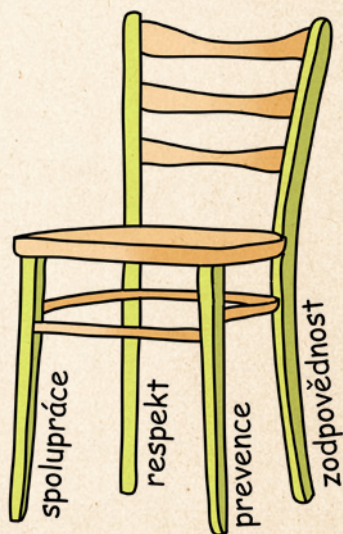
Bc. Šárka Francírková a Mgr. Jana Kocourková

1. Principy doprovázení dítěte v jeho měnícím se prostředí

Situace odebrání dítěte z rodiny s sebou přináší pro všechny zúčastněné mnoho citlivých témat. Stejně tak i změna místa při přechodu dítěte z jednoho typu péče do jiného, ke které se z různých důvodů přistupuje. O to důležitější je proces přípravy a nezbytná znalost potřeb dítěte i potřeb ostatních zúčastněných osob. Přechod dítěte z péče do péče musí být řízený a uvědomovaný proces.

Je zásadní, aby všichni zapojení odborní pracovníci zůstávali jednotní v principech doprovázení dítěte. Jedná se o čtyři základní principy. Pro lepší představu využijeme naše schopnosti vizualizace. Skrze symbol stabilní židle se pokusíme tyto principy představit.

Proč židle?

Židle symbolizuje čtyři základní principy, které podporují zachování stability při změně. Obecně platí, že rozhodujeme-li se ve stresové nebo jinak náročné situaci, vyplácí se nám možnost a schopnost zastavení se a zklidnění.

Základními principy tedy jsou spolupráce, zodpovědnost, respekt k potřebám dítěte a prevence.

Zodpovědnost

Jedná se o princip, kterým vnášíme do procesu provázení dítěte změnou jasné a konkrétní vymezení, kdo má jaké kompetence, jaké kroky kdo připravuje a realizuje, a kdy, případně dokdy. Díky tomu, že promýšlíme následující čtyři otázky, vytváříme přehledný plán konkrétních kroků, který je nezbytným základem pro bezpečný přechod dítěte.

- Kdo může být v jaké fázi přemístění dítěte prospěšný?
- Co může tato osoba konkrétně udělat?
- Kdy, případně dokdy je vhodné daný úkol zajistit/udělat/připravit?
- Jak lze optimálně v dané situaci úkol splnit?

Spolupráce

Jedná se o princip, který zahrnuje vědomí každé ze zapojených osob a znamená – Jsem v týmu a jsem si vědom společného cíle. V sociální práci a v pomáhajících profesích známe tento princip pod pojmem multidisciplinární tým/spolupráce. Pro zachování principu spolupráce postačí mít zodpovězeny následující otázky:

- Poskytuji dostatek informací?
- Předávám dobře svoji práci?
- Dávám prostor a čas pro práci kolegů?
- Účastním se zpětné vazby a zhodnocení?

Respekt k potřebám dítěte

Pocit ztráty, který dítě zažívá při odebírání z péče rodičů či jiných pečujících, představuje velmi citlivý moment spojený s mnoha emocemi, kterým dítě nemusí rozumět. Mnoho věcí se pro dítě v danou chvíli odehraje v poměrně krátkém čase. Odborníci, kteří vstupují v takový moment do komunikace a interakce s dítětem, mohou udělat mnohé pro to, aby byly v co největší možné míře ošetřeny potřeby dítěte. Respektovat potřeby dítěte znamená i respektovat jeho názor.

Klíčová schopnost sociálního pracovníka komunikovat s dítětem v krizi je předpokladem pro zvládnutí náročné životní situace. Dítě v krizi má právo dostat odpovědi na čtyři základní otázky:

- Jsem v krizi, kdo jsi ty?
- Proč a co se děje?
- Kam jdu?
- Co bude dál (se mnou, s rodiči, se sourozenci, s babičkou...)?

Prevence

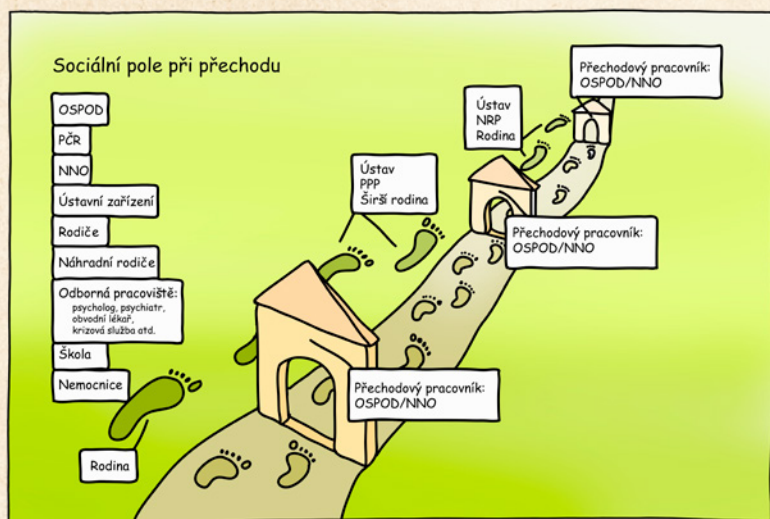
V sociální práci klademe důraz na prevenci odebrání dětí a na posílení rodičovských kompetencí v péči o dítě. O principu prevence je však třeba uvažovat i v situaci, kdy k odebrání dítěte z rodiny již dochází. Pro další vývoj dítěte je významné, aby si všechny zúčastněné osoby byly vědomy toho, že dodržáním předchozích principů preventivně předcházíme:

- další traumatizaci dítěte,
- nedostatečné informovanosti dítěte,
- nedostatečné informovanosti rodičů a snižování jejich kompetencí,
- časovému tlaku při rozhodování o způsobu a možnostech doprovázení dítěte a rodiny.

2. Sociální pole dítěte při přechodu z péče do péče

Změna je často důvodem k obavám a je obtížná pro každého, o to více pro dítě. Dějí-li se věci kolem dítěte bez vysvětlení, mají pro dítě traumatické následky a vliv na jeho sebeúctu a sebevědomí. Některé děti prožily ztrátu, odloučení a odmítnutí opakovaně a je pro ně náročné důvěřovat dospělým. To je velmi zásadní, protože víme, že v době přechodu vstupuje do sociálního pole dítěte mnoho osob. Rodiče, adoptivní rodiče nebo pěstouni, pracovníci následných ústavních zařízení, sociální pracovník OSPOD (orgán sociálně-právní ochrany dětí) a další odborní pracovníci.

Vysvětlivky zkratk: OSPOD (orgán sociálně-právní ochrany dětí), PČR (Policie České republiky), PPP (pedagogicko-psychologická poradna), NNO (nestátní nezisková organizace), NRP (náhradní rodinná péče)

Obrázek sociálního pole symbolicky znázorňuje cestu dítěte procházejícího náročnou změnou. Stopy dítěte na cestě vedou k branám (k přechodu) do nového prostředí. Branou (změnou) je provází přechodový, speciálně vyškolený pracovník.

Stopy vlevo symbolizují typy přechodů z péče do péče, zároveň se na ně můžeme dívat jako na stopy dospělých, kteří se v situacích změn vyskytují v sociálním poli dítěte.

Sociální pracovník OSPOD nebo jiný pověřený odborník sestaví **multidisciplinární tým** osob, které se přímo podílejí na řešení konkrétní situace dítěte, jsou jimi obvykle:

- koordinátor procesu přechodu,
- průvodce dítěte,
- pěstounská rodina na přechodnou dobu,
- pěstounská rodina,
- pracovníci ústavního zařízení,
- pracovníci krajského úřadu,
- další odborníci dle individuálních potřeb dítěte (lékař, psycholog, psychiatr),
- rodiče dítěte.

Zapojení rodičů do procesu plánování dalších kroků je velmi zásadní moment. Má k němu docházet vždy, kdy vyhodnocujeme, že je v zájmu dítěte, aby byl zachován jeho kontakt s rodiči. Obvykle až na výjimky (např. závažné formy zanedbávání, týrání a sexuální zneužívání dítěte) je nutné udržet kontakt dítěte s rodičem v intenzivní formě. Současně informovanost rodičů o možnostech dalšího umístění dítěte a jejich spolupodílení se na rozhodování o tom, co je v dané situaci pro dítě nejlepším možným řešením, přináší korektní a partnerský přístup k rodině dítěte a přispívá k tomu, že rodiče budou motivováni ke změně, která může vést k návratu dítěte zpět do jejich péče. Také budou obecně schopni lépe vnímat, co je pro jejich dítě v dané situaci dobré, a budou ochotnější spolupracovat se zapojenými odborníky.

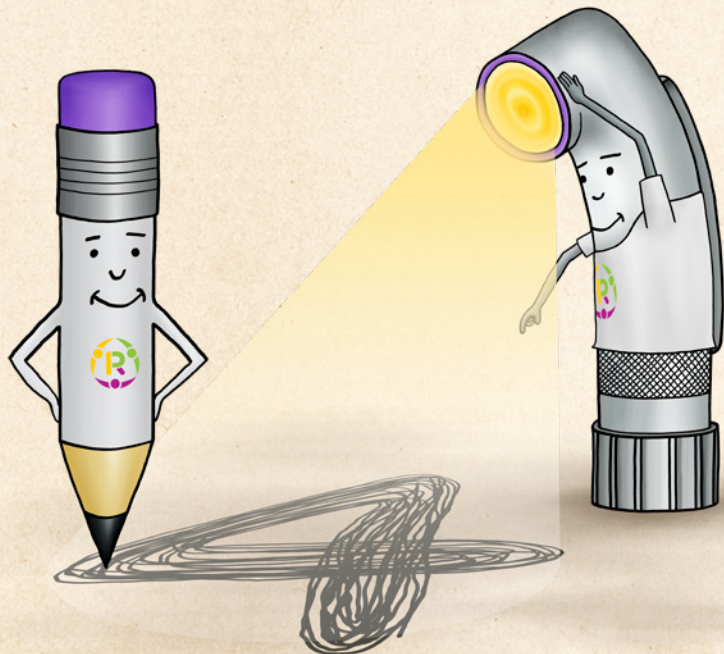

3. Komplexní provázení dítěte změnou místa

3.1. ČTYŘI FÁZE A DVĚ ROLE PRO ÚSPĚŠNÉ ZVLÁDNUTÍ PŘECHODU

Chceme-li zodpovědně provést dítě změnou, musíme uvažovat o přechodu dítěte ze stávajícího prostředí do nového ve 4 fázích:

- Přípravná fáze – trvá různě dlouhou dobu (několik hodin až 2 měsíce)
- Přechod – je realizován během jednoho dne (obvykle během několika hodin)
- Adaptační fáze – trvá obvykle 6 až 8 týdnů
- Stabilizační fáze – trvá obvykle 1 rok až několik let

SOUČASNĚ JE NUTNÉ VYMEZIT NÁSLEDUJÍCÍ 2 ROLE:

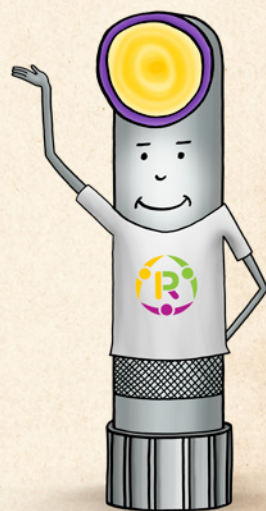
Koordinátor procesu přechodu

- Řídí proces doprovázení dítěte při přechodu.
- Komunikuje se všemi zapojenými osobami v sociálním poli dítěte.
- Sbíhají se u něj veškeré informace týkající se přechodu dítěte, které je předává dál příslušným osobám.
- Orientuje se v plánu přechodu.
- Spoluvytváří jednotnou dokumentaci tak, aby se k dítěti a pečujícím dostávaly stejné informace, a stejně tak i k dalším návazným sociálně-zdravotním službám, službě doprovázení pěstounů aj.
- Komunikuje a provází pečující osoby dítěte (rodiče, kterým bylo dítě odebráno, náhradní pečující).
- Usměňuje počet služeb a profesionálů v sociálním poli – dbá na porozumění jednotlivým cílům služeb.
- Udržuje prostor pro přípravnou a přechodovou fázi (např. terapie není vhodná v období přípravy a přechodu, ale až ve fázi stabilizace).
- Drží časový rámec přípravy a přechodu max. 2 měsíce.
- Všechny zapojené osoby mu oznamují změny v plánu, na které je schopen pružně reagovat, zorientovat se v situaci, zhodnotit pro a proti a rozhodnout o dalším postupu.
- Svolává potřebná setkání, nejčastěji za účelem zhodnocení probíhající přípravné fáze. Dále v situacích, kdy příprava dítěte na přechod neprobíhá dle očekávání například z důvodu rizikových projevů dítěte, nebo z důvodu vzniklých zásadních nedorozumění a konfliktů mezi zapojenými stranami, případně (příp.) z důvodů na straně stávajících pečujících (špatný psychický stav, který ovlivňuje péči o dítě a průběh přechodu aj.), nebo z důvodu na straně nových pečujících (tendence urychlovat proces seznamování a přechodu, neočekávané negativní emoce z probíhající změny aj.).

Průvodce dítěte

- Speciálně vyškolený pracovník v problematice přechodu dítěte z péče do péče.
- Mezi jeho hlavní schopnosti a dovednosti musí patřit pružnost v uvažování, kreativita v jednání a časová flexibilita.
- Splňuje veškeré předpoklady pro empatickou práci s dítětem v krizi a je schopen komunikovat pomocí projektivních technik.
- Ve fázi, kdy víme, kolik času na přípravu přechodu máme k dispozici, rozpracovává detailně plán přechodu ve spolupráci se stávajícími a novými pečujícími, konkrétně: kdy o změně řekneme dítěti, co bude sdělení obsahovat (práce s chybou, práce s vinou), kdy se dítě poprvé setká s novým pečujícím, doporučuje nastavení vhodného rituálu pro první setkání dítěte s novými pečujícími aj.
- Nastavuje vhodný rytmus následných setkávání v domácnosti stávajících pěstounů, dále návštěvy dítěte v domácnosti nových pečujících vč. přespání u nich. Správný rytmus setkávání a přespávání přispívá k simulaci bezpečí dítěte v takto náročné a stresové situaci, ale měl by být co nejvíce akceptovatelný i ze strany pečujících. Pracovník musí mapovat konkrétní možnosti a limity stávajících a nových pečujících, motivovat je k pravdivému sdělení svých pocitů spojených s probíhajícím procesem, aby se co nejvíce vyhnul nečekaným změnám již při samotné realizaci plánu přechodu.
- Doporučuje termín přechodu dítěte a jeho konkrétní průběh – tzv. vstupní rituál, tedy to, co bude pro dítě připraveno (dítětem vybraný nápoj, jídlo, hudba, vůně, konkrétní aktivita – průvodce dítěte vždy přihlíží k pozitivním paměťovým stopám dítěte). Vstupní rituál se obvykle promýšlí v průběhu přípravné fáze podle toho, jak se vyvíjí celý proces a seznamování dítěte s novým pečujícím.
- Realizuje plán „v terénu“, tzn., že provází dítě přechodem. Současně podporuje stávající a nové pečující a motivuje je k udržení přechodového rytmu, reflektuje s nimi jejich prožívání a limity a musí být schopen pružně reagovat v případě neplánovaných změn.

Zejména v prvních dvou fázích a částečně ve třetí fázi přechodu je z naší zkušenosti zásadní úzká spolupráce a komunikace **mezi koordinátorem přechodu a průvodcem dítěte**.

Je možné zvažovat i variantu, kdy roli **průvodce dítěte** kombinujeme současně s rolí **koordinátora procesu přechodu**. Výhodou se může stát pružnější komunikace v sociálním poli z toho důvodu, že v procesu je o jednu roli méně. Nevýhodou se může stát křížení rolí a následná nesrozumitelnost pro ty, kteří přijímají jeho péči, kdy direktivní vedení celého procesu se mísí s empatickým a podporujícím přístupem.

V následujících kapitolách se budeme věnovat postupně všem čtyřem fázím. Využijeme k tomu příběh pětiletého Jakuba.

PŘÍBĚH JAKUBA

Pěstouni Hana a Rudolf podali návrh na zrušení pěstounské péče. Výchova jejich dvou starších dětí a Jakuba pro ně začala být nezvladatelná. Jakub vyrůstal do roku a půl s matkou a otcem. Oba distribuovali a příležitostně zneužívali drogy. Jakub byl odebrán „z ulice“, rodiče ho nechali čekat u obchodního domu a zapomněli na něho. Všimla si ho na ulici kolemjdoucí paní, která zavolala policii. Jakub byl umístěn na půl roku do pěstounské péče na přechodnou dobu. Do péče Hany a Rudolfa byl svěřen, když mu byly 2 roky. Jakuba aktuálně čeká přechod do nové dlouhodobé pěstounské péče. Jakub o této změně zatím nemá žádné informace. Pěstounka Renata byla vytipována krajským úřadem jako vhodná osoba, která by mohla Jakuba přijmout do své péče. Renata má v pěstounské péči šestnáctiletou Marii. Pracovník krajského úřadu svolal setkání, pozval Renatu, pracovníka její doprovázející organizace, pracovníka OSPOD, který řeší situaci Jakuba, a pracovníka OSPOD, který spolupracuje s Renatou.

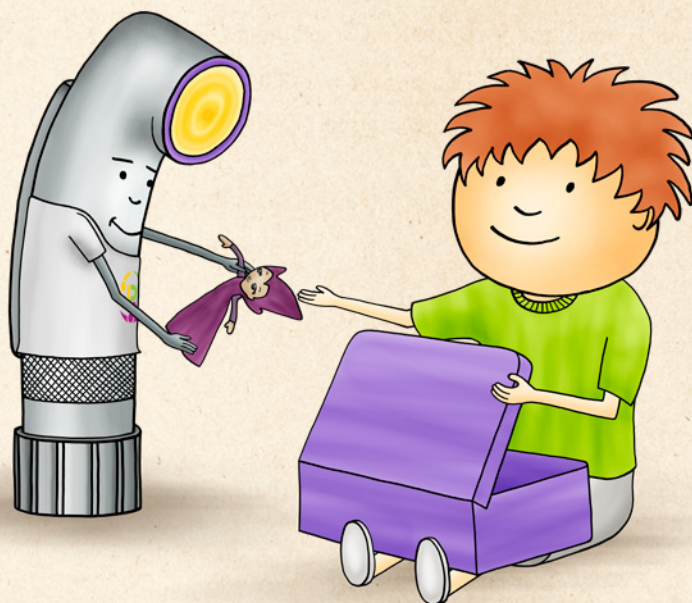
Pokračování příběhu Jakuba...

- Cílem setkání na krajském úřadě je předat Renatě kompletní informace ze spisové dokumentace. Vhodným nástrojem je formulář Vyhodnocení situace dítěte. Formulář je používán mimo jiné právě v situacích zásadních změn v životě dítěte, na které se vztahuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Pracovník OSPOD zastupující Jakuba má formulář připravený a Renata se tedy dozvídá kompletní informace o životním příběhu Jakuba, o jeho specifických potřebách a také o důvodech ukončení pěstounské péče a o aktuálních potřebách Jakuba souvisejících s novou situací. Renatě je také ukázána fotografie Jakuba.
- Renata projevuje zájem stát se pěstounkou pro Jakuba. Před podáním návrhu na svěření je Renatě doporučeno setkat se s Jakubem. Dalším cílem setkání je proto vytvořit plán pro jejich společné setkání, které zprostředkuje pracovník OSPOD, který vede spis dítěte. Jedná se o nezávazné setkání a tomu musí odpovídat jeho předem promyšlený scénář. To znamená, že setkání probíhá v uvolněné atmosféře, ideálně v místnosti, kde je k dispozici hrací koutek. Na setkání přichází jako první pěstouni Hana a Rudolf a s nimi malý Jakub –dáváme mu čas na to, aby se v místnosti zorientoval a cítil se jistě, pěstouni mu nabízí možnost hrát si. Pěstounka Hana sděluje Jakubovi, že za chvíli se k nám přidají dvě tety, a že si dospělí budou povídat. Po cca 10-15 minutách přichází Renata. Pěstouni jsou Jakubovi k dispozici, jsou vůči němu aktivní, představují mu „tetu Renatu“ a pracovník OSPOD s tím, že si teď budou chvíli společně povídat. Renata drží roli pozorovatele, nevyvíjí velkou aktivitu vůči Jakubovi, párkrát s ním naváže kontakt.
- Renata je po setkání informována o lhůtě dané zákonem, dokdy nejpozději je nutné podat k soudu návrh na svěření Jakuba.
- Renata vyslovuje po schůzce přání stát se Jakubovou pěstounkou.

Na následující vývoj příběhu Jakuba se budeme dívat optikou jednotlivých čtyř fází. Popíšeme, co všechno by se mělo v ideálním případě naplánovat a udělat, abychom Jakuba provedli celým procesem změny s maximálním možným respektem k jeho potřebám. Příběh nám poslouží pro ukázkou přechodu, který můžeme plánovat.

3.2. PŘÍPRAVNÁ FÁZE

„Neexistují žádná tajemství o úspěchu. Je to výsledek přípravy, tvrdé práce a učení se z chyb.“
(Colin Powell)

V kvalitě přípravy přechodu hledíme odpověď na otázku, do jaké míry jsme se postarali o to, abychom mohli mluvit o pravděpodobně úspěšném přechodu dítěte do nového prostředí. V kvalitě přípravy hledíme i odpověď na otázku, do jaké míry jsme se postarali o bezpečí dítěte při tak náročné změně v jeho životě a do jaké míry jsme se postarali o respekt k jeho individuálním potřebám.

Za počátek přípravné fáze považujeme moment, kdy je rozhodnuto o místě, kam bude dítě přecházet ze stávajícího domova (z rodiny, z pěstounské rodiny na přechodnou dobu, z dlouhodobé pěstounské rodiny, ze zařízení).

Konkrétní nástroje vhodné v přípravné fázi

- Senzobiografická anamnéza
- Kniha bezpečného kontaktu
- Kufřík bezpečí
- Nástroje pro navázání komunikace s dítětem

Senzobiografická anamnéza

Jedná se o důležitý nástroj především k provázání kontinuální péče o dítě a k efektivnímu předávání informací. Senzobiografická anamnéza slouží v tomto smyslu odborným pracovníkům – **průvodci dítěte a koordinátorovi procesu přechodu**, ale jedná se především o facilitační nástroj pro porozumění specifikám dítěte v jeho sociálním poli. Připomeňme si, že v sociálním poli dítěte je při změně prostředí mnoho zúčastněných odborníků, jejichž práce se prolíná, nebo na sebe navazuje. Senzobiografická anamnéza mapuje různé oblasti péče o dítě (komunikační, vztahové, návyky a rituály aj.). Představuje tím soubor stěžejních otázek, které musí **průvodce dítěte a koordinátor procesu přechodu** včas zjistit a zodpovědět. Následně je využívá v přípravné fázi přechodu pro předávání informací o dítěti mezi odborníky.

Senzobiografickou anamnézu (viz Přílohu č. a 1 a 2) zpracovává stávající pečující, může využít podpory **průvodce dítěte** nebo pracovníka NNO spolupracujícího s rodinou. Tuto verzi je vhodné použít vždy, když máme čas celý proces přechodu dítěte konkrétně naplánovat a připravit, a slouží odborníkům, kteří se podílejí na doprovázení dítěte při přechodu nebo jiné změně.

V návaznosti na senzobiografickou anamnézu průvodce dítěte doporučuje vyplnit také **Knížku bezpečného kontaktu**, která naopak slouží novým pečujícím k tomu, aby se o dítěti dozvěděli podstatné informace. Kniha může následně dopomoci pro snazší adaptaci dítěte na nové prostředí (ke stažení na www.protkavani.cz).

Kufřík bezpečí®

Řada z nás si vzpomene na svoji „krabici“ z dětství, kde jsme si schraňovali oblíbené hračky nebo jiné předměty, které byly pro nás nějakým způsobem významné. Prostě jsme měli důvod je mít schované, něco nám připomínaly. Podobnou úlohu má **Kufřík bezpečí®** pro dítě, které prochází zásadní životní změnou a současně zažívá ztrátu blízkých osob a svého místa.

Hlavním úkolem **Kufříku bezpečí®** je převést dítě do nového prostředí a poskytnout mu co největší možnou míru jistoty a bezpečí, kterou dokážeme v přechodové situaci simulovat.

Průvodce dítěte doporučuje, jaký konkrétní způsob práce s kufříkem zvolit v přípravné fázi. V nejširším pohledu o tom rozhodují dvě okolnosti přechodu.

U té první si můžeme představit situaci malého dítěte vyrůstajícího v ústavním zařízení, které dosud nezažilo péči jedné stabilní pečující osoby, a lze říci, že nemáme k dispozici příliš mnoho jeho skutečně osobních věcí. Nyní je čeká přechod do péče biologických rodičů nebo náhradních rodičů, příp. do jiného ústavního zařízení. V takovém případě využíváme **Kufřík bezpečí®** tak, jak je popsáno v metodice Průvodce dítěte (odkaz níže). **Kufřík bezpečí®** obsahuje věci, které byly součástí práce s dítětem za účelem zvládnout nadcházející změnu. Jedná se o takovou práci, kdy vědomě používáme věci z **Kufříku bezpečí®** k „zasévání“ pozitivních zkušeností a prožitků. Obsah **Kufříku bezpečí®** je vždy individuální pro každé dítě podle jeho specifických potřeb – co má rádo, co mu vyhovuje. Pro takové dítě lze využít do **Kufříku bezpečí®** univerzální olej a CD s písničkami, které jsou pro tyto účely k dispozici vyškoleným přechodovým pracovníkům.

Druhým případem je situace dítěte, které dosud vyrůstalo v péči jedné pečující osoby (biologického nebo náhradního rodiče) nebo zažilo střídání pečujících osob. Mluvíme o dítěti, které má pravděpodobně svoje místo, svůj pokojíček a v něm své vlastní osobní věci, mezi kterými dokáže určit ty, které pro ně představují určitou jistotu. **Kufřík bezpečí®** bude v tomto případě využit pro přenos již vytvořených paměťových stop a některých věcí, které pro dítě symbolizují bezpečí.

Kufřík bezpečí® vždy přechází do rukou nových pečujících, ať už jím je nový člen personálu ústavního zařízení či biologický nebo náhradní rodič. Dítě má věci z kufříku spojené s libými prožitky a pozitivní zkušeností. Obsah **Kufříku bezpečí®** proto následně doporučujeme používat pouze k cílené práci s dítětem za účelem snazší adaptace (důležité je nechávat některé komponenty volně bezúčelně ležet v pokojíčku či postýlce během dne). Vůbec nedoporučujeme zapůjčovat je dalším dětem či sourozencům. Vhodné je věci používat také cíleně v situacích, které mohou být pro dítě zátěžové, např. nemoc, lékařský zákrok apod. Pro využití tohoto nástroje doporučujeme kvalitní zaškolení v této metodice.

Více informací ke stažení: <https://www.protkavani.cz/tranzitni-pecce-o-dite/prirucky/> (příručka Průvodce dítěte v jeho měnícím se prostředí).

Nástroje vhodné pro navázání komunikace s dítětem

Každý **průvodce dítěte** by měl znát určité nástroje a techniky pro děti v různém věku. Mají mu posloužit pro snazší a rychlejší navázání komunikace s dítětem. Situace přechodu mnohdy vyžaduje schopnost **průvodce dítěte** vzbudit v dítěti důvěru ve velmi krátkém čase. Projektivní techniky jsou v tomto ohledu dobrou volbou. Máme dobrou zkušenost např. s Komunikační bednou. Jedná se o soubor projektiv-

ních hravých technik a pracovních listů, které lze volit a kombinovat. Práce s Komunikační bednou má také tu výhodu, že vede pracovníka, který byl proškolen v jejím využívání, k různým obměnám daných technik, nebo i dokáže vymyslet zcela nové. V tomto smyslu představuje tento nástroj nekonečnou „bednu“ možností a nápadů pro práci s dítětem, které jsou nezbytné při provázení dítěte přechodem. Např. je potřeba důkladně promyslet způsob, kterým dítěti srozumitelně znázorníme časový plán přípravy až k samotnému přechodu do nového prostředí. Doporučujeme k tomu využívat právě kreativní a projektivní techniky. Z našich zkušeností plyne, že samotné výtvarné znázornění plánu by mělo vypadat jednoduše, neměli bychom se snažit o pestré a barevné ztvárnění, naopak postačí obyčejná tužka. Aby i malé dítě mohlo co nejvíce vnímat plán přechodu z hlediska času, osvědčuje se zahrnout do ztvárnění přechodu možnost lepit každý den samolepku (např. obyčejné kolečko) a dovést dítě tímto způsobem až k samotnému dni, kdy se má trvale přestěhovat.

Co se děje v přípravné fázi v příběhu Jakuba...

- Týden poté, co Renata vyslovila přání převzít Jakuba do pěstounské péče, je svolána schůzka za účasti stávajících pěstounů Hany a Rudolfa, pěstounky Renaty, pracovníků doprovázejících organizací, pracovníků OSPOD a je také přizván vytipovaný **průvodce dítěte**. **Koordinátorem procesu přechodu** je určen pracovník OSPOD, který vede spis Jakuba. Z průběhu setkání vyplývá, že Hana a Rudolf jsou na hraně svých možností, nedokážou si představit, že by měli pečovat o Jakuba další týdnů až měsíce.

Návrh na zrušení pěstounské péče podali před více než měsícem a v té době byli přesvědčeni, že o Jakuba zvládnou pečovat tak dlouho, jak bude třeba. Hana popisuje, že jí docházejí síly, stává se, že ji v péči kvůli vyčerpání musí zastoupit Rudolf. Jakub vidá pěstounku plakat, zažívá, že už si s ním Hana nehraje tak často a s takovou radostí jako dřív. Z vyprávění pěstounů Hany a Rudolfa je zřejmé, že poslední týdný žije Jakub v nejistotě a netuší, co přesně se děje, ale podle pěstounů je jasné, že vnímá atmosféru doma a prožívá ji stresově. Pracovník OSPOD navrhuje podat návrh na předběžné opatření a řešit situaci rychleji. Všichni se k nápadu přiklání.

- Dále jsou pojmenovány role **koordinátora procesu přechodu a průvodce dítěte**, oba se představí a objasní konkrétně svoji úlohu.
- Dalším výstupem schůzky je **plán přechodu Jakuba. Koordinátor procesu přechodu** odhaduje, že na přípravu bude přibližně 1 měsíc. Společně s **průvodcem dítěte** mapují časové možnosti obou rodin (především termíny, které nelze zrušit nebo přesunout). Mapují limity pěstounů na obou stranách, přes které by nikdo z nich nechtěl přejít (zejména možnost návštěv v domácnosti, přespání v domácnosti, společné ukládání dítěte, společný oběd apod.). **Koordinátor procesu přechodu a průvodce dítěte** na základě informací od pěstounů Hany a Rudolfa mapují, které osobní věci představují pro Jakuba jistotu, ke kterým má vztah, a zjišťují možnosti jejich přemístění do nového domova k Renatě. Obzvláště doporučují přemístit polštář a peřinu s povlečením, obrázky na stěnách z dětského pokoje, hrneček, talířek, příbor, oblečení, hygienické potřeby, oblíbené knížky, oblíbené pohádky, oblíbené vůně a některé pro Jakuba významné hračky.
- **Průvodce dítěte** předává zatím obecné informace o tom, co je **Kufřík bezpečí®**, jak bývá využíván při změně místa pobytu dítěte a k čemu může posloužit konkrétně Jakubovi.
- Pracovník OSPOD je určen pro komunikaci s biologickými rodiči Jakuba, bude je informovat o plánovaných krocích. Bude usilovat o jejich spolupráci a součinnost.
- **Koordinátor procesu přechodu společně s průvodcem dítěte** doporučují na základě zjištěných možností a limitů pěstounů již konkrétní plán přechodu.

Plán přechodu Jakuba – konkrétní kroky:

- **Průvodce dítěte** se setkává s Renatou – promýšlí vhodný rituál pro první seznámení, který bude propojovat další společný čas Jakuba a pěstounky Renaty v přípravné fázi. Domlouvají společně termíny návštěv Renaty s Jakubem pro nadcházejících 14 dnů.
- Probíhá schůzka s Hanou a Rudolfem. **Průvodce dítěte** žádá o vyplnění **Knihy bezpečného kontaktu** a nabízí v případě potřeby svou součinnost při jejím vyplňování. **Koordinátor procesu přechodu**, či **průvodce dítěte** dále připravuje pěstouny na to, jakým způsobem informovat Jakuba o změně, která ho čeká. Společně promýšlí způsob, jak Jakubovi pravdivě a s ohledem k jeho věku sdělit, že věci se nedějí jeho vinou. Je nutné, aby Jakub od pěstounů slyšel, že udělali chybu. Pěstouni se za své pochybení omluví.
- Probíhá setkání s Jakubem, kdy se dozvídá o změně.
- První setkání Jakuba s Renatou.
- Následující cca jeden týden se konají návštěvy Renaty v domě, kde dosud Jakub žije. Jejich smyslem je načítání péče za přítomnosti stávajících pěstounů, kteří jsou Jakubovi k dispozici, jsou vůči němu aktivní.
- Smyslem a cílem následujícího druhého týdne je postupné přebírání některých činností, jako je společná hra, procházky, svačiny, které během návštěv zajišťuje pouze Renata. Pěstouni Hana a Rudolf se společného času účastní minimálně, snaží se být v povzdálí a neúčastní se procházek, ani společného hraní Jakuba a Renaty. Takto proběhnou dvě setkání v domově Jakuba.
- Poté probíhají 2 návštěvy Jakuba a stávajících pěstounů v domácnosti Renaty (2 dny po sobě).
- Následuje přespání Jakuba v domácnosti Renaty společně se stávajícími pěstouny. Ti tentýž den také zajišťují převoz Jakubových věcí.
- Během dopoledních hodin (po přespání) probíhá krátké rozloučení (je nutné ještě promyslet konkrétní scénář) a již trvalé předání Jakuba do péče Renaty.

Každý jednotlivý příběh dítěte – jeho historie, zkušenosti a aktuální potřeby – nám pomáhají rozpracovat výše uvedené kroky do konkrétnějších dílčích scénářů.

V následujících třech částech shrneme specifika přípravy u malých dětí, u starších dětí a u dětí se zdravotním hendikepem. Uváděná specifika nám pomáhají promýšlet vhodný a správný rytmus pro přípravu dítěte na samotný přechod.

Specifika přípravy malých dětí

Příprava dítěte v kojeneckém, batolecím a předškolním věku je obvykle kratší a intenzivnější než příprava staršího dítěte. Vzhledem k tomu, že takové dítě není schopno verbálně komunikovat, je v procesu přechodu klíčová fáze jeho prvních kontaktů s novými pečujícími. Ti by měli být na tuto fázi vhodně připraveni.

Noví pečující musí mít dostatek informací o projevech dítěte, o způsobu jeho komunikace a o jeho reakcích (jak projevuje spokojenost, jak nespokojenost, co je utěší, jak se rádo chová apod.). Stejně důležitá jsou ujištění a podpora nových pečujících v pozitivním přístupu a v naladění se na dítě, protože malé dítě vnímá informace nejvíce skrze nonverbální projevy a z řeči těla. V průběhu procesu je také zásadní sledování a pozorování projevů dítěte, protože díky nim je možné vidět, jak dítě reaguje, a určit další vhodný způsob kontaktů.

Kvalitní proces přípravy u malého dítěte závisí na pozitivním vztahu mezi současnými a novými pečujícími. Pokud jde o plán pro konkrétní dítě a zajištění jeho bezpečí, musí existovat jejich naprostá shoda. Na počátku plánování přechodu podporujeme sdílení porozumění potřebám dítěte a výměnu informací o tom, jak mají být naplňovány. Pokud není z různých důvodů možný kontakt současných a nových pečujících, jsou sdílení a výměna informací směrem k novým pečujícím úkolem koordinátora procesu.

Zajistit kontinuitu a přehlednost v procesu přípravy přechodu v rámci zařízení může být obtížný úkol v případě, kdy **není určen konkrétní pracovník**, který se přechodům dětí z péče do péče věnuje. Definování této role je pro dobré zvládnutí procesu přechodu, a to zejména z toho důvodu, že pracovník v této roli udrží jednotný postup všech zapojených osob.

Jednotlivé konkrétní kroky přechodu malého dítěte do trvalé péče jsou vždy plánovány s ohledem na potřeby a bezpečí dítěte. Následující seznam kroků představuje příklad procesu přípravy malého dítěte, který zahrnuje maximální přehled možností a aktivit, a má být v tomto smyslu především inspirací. Jednotlivé kroky se mohou v praxi měnit nebo vynechávat a přidávat jiné.

Dalším nezbytným předpokladem pro úspěšné zvládnutí přechodu je komunikace s rodiči dítěte (zůstávají-li zákonnými zástupci). Pověřený pracovník (obvykle **koordinátor procesu přechodu** nebo pracovník OSPOD) s nimi komunikuje konkrétní kroky, které jsou realizovány, a usiluje o co největší možnou míru jejich spolupráce.

Specifika přípravy starších dětí

Kromě zásady komplexnosti přípravy přechodu je u starších dětí (dětí školního věku a dospívající) důležitá zásada **zapojení dítěte do celého procesu a poskytnutí možnosti podílet se na rozhodování o své situaci**. Zásada včasnosti při přechodech platí vždy se stejnou vážností a souvisí s povinností vyhodnocovat situaci dítěte, vytvářet plán dalších kroků a stanovovat termíny pro jejich zpracování, plnění a přehodnocování.

Přechod ze zařízení nebo pěstounské rodiny u starších dětí, zvláště u dospívajících, trvá obvykle déle než přemístění dětí v novorozeneckém a batolecím věku (vhodná doba je 14 dní až měsíc). Obecně se délka odvíjí od toho, co dítě potřebuje, například úzkostlivější děti potřebují přechod rychlejší. Přechody starších dětí a dospívajících mají svá specifika, která souvisejí s minulou zkušeností dítěte. Některé mají za sebou opakovaný zážitek ztráty a odloučení a jakákoli další změna je znovu ohrožením integrity jejich osobnosti (jejich „já“). Opakované změny místa mohou chápat jako trest. Mají více negativních zkušeností s dospělými a potíže s důvěrou k nim. Dochází-li k přechodu v době dospívání, je třeba si uvědomit další zátěž, která souvisí s tímto obdobím – hormonální změny, odmítání autorit, hledání smyslu svého bytí a možností dalšího směřování.

Při vytváření plánu přechodu přihlížíme k věku dítěte, okolnostem situace dítěte a stávajících i nových pečujících:

- **Pracujme systémově** – pracovat pouze s dítětem nebo dospívajícím samotným při přípravě na přechod nestačí. Klíčové je znát **sociální pole dítěte**. Koordinátor procesu přechodu na začátku zvažuje, kdo jsou osoby, které jsou pro dítě těmi nejdůležitějšími. Intervence na těchto úrovních může zajistit, že dítě přechod zvládne.
- Zásadní je určit roli **Průvodce dítěte** – osoba, kterou dítě buď dobře zná, má k ní vytvořenu vazbu a důvěřuje jí (sociální pracovník, terapeut), ale touto osobou může být i jiný odborník, vyškolený **průvodce dítěte** pro situace přechodu z péče do péče a dítě tuto osobu nemusí znát. **Průvodce dítěte** se detailně seznamuje se zvyky, pravidly a rituály rodiny nových pečujících, aby mohl dítěti předat co nejvíce informací.
- **Poznejme dítě** – vyhodnocujeme situaci dítěte na úrovni zdravotní, sociální, psychologické:
 - přemýšlíme o změnách a přechodech, kterými dítě prošlo,
 - zvažujeme dopady ztráty a traumatu, které dítě zažilo,
 - hodnotíme dosavadní vztahy dítěte s pečujícími a pravděpodobný styl připoutání,
 - zajistíme si všechny dostupné záznamy k případu,
 - mluvíme s dalšími lidmi, kteří tvoří podpůrnou síť,
 - seznamujeme se se zvyky a režimem dne dítěte a jeho oblíbenými věcmi a činnostmi.

Příklad plánu přechodu staršího dítěte viz Přílohu č. 4.

Specifika přípravy dětí se zdravotním hendikepem

Pro představu a maximální užitečnost využití této kapitoly v praxi si dovolíme poukázat na jedinečný koncept Bazální stimulace®, který pomáhá zvyšovat kvalitu života a bezpečnost poskytované péče. Pro přípravu dětí se zdravotním postižením doporučujeme soustředit se ve všech fázích umístění dítěte v ústavním či náhradním rodinném prostředí na naplňování deseti centrálních cílů bazálně stimulující péče:

- zachovat život a zajistit vývoj,
- umožnit pocítit vlastní život,
- poskytnout pocit jistoty a důvěry,

- rozvíjet vlastní rytmus,
- umožnit poznat okolní svět,
- pomoci navázat vztah,
- umožnit zažít smysl a význam věcí či konaných činností,
- pomoci uspořádat svůj život,
- poskytnout autonomii a zodpovědnost za svůj život,
- objevovat se a vyvíjet se.

Pro dítě se změnami v oblasti vnímání, pohybu a komunikace je velmi důležité ritualizovat nejen ošetrovatelskou péči, ale především **sociální péči** okolo něj. Jeho specifika a omezení mu neumožňují komunikovat způsobem, který většina lidí bez hlubšího uvědomění a naslouchání pochopí, a proto reaguje výrazně negativněji na změnu prostředí a přechody do jiného prostředí.

Pro tyto děti je nadmíru důležité, aby **průvodce dítěte, koordinátor procesu přechodu**, zdravotní pracovník aj. vždy získal kompletně vyplněnou senzobiografickou anamnézu a po celou dobu přechodu velmi citlivě dítě přepravoval nejlépe zapoložované, s materiály a komponenty, které dítě zná. Po přechodu do jiného, většinou ústavního prostředí by měl seznámit další pečující s návyky dítěte a získat kontaktní osobu, která bude pokračovat po celou dobu adaptace dítěte s dodržováním jeho návyků. Kvalitní proškolení personálu ohledně tohoto konceptu zajišťuje kvalitu poskytované péče o děti s postižením.

Aby byla podpora při přechodech z péče do péče citlivá a způsob komunikace s přecházejícími dětmi smysluplný, musí **průvodce dítěte** porozumět jeho specifickým potřebám, znát jeho návyky a být velmi trpělivý. Jeho hlavním posláním v tuto chvíli je „mediate“ mezi několika světy, které se u dítěte potkávají. Děti s těžkým postižením potřebují pečlivý doprovod známou osobou, která mu po celou dobu změny bude blízkým „facilitátorem“, a to především v komunikaci mezi dítětem a pečujícím v sociálním poli. Dalším důležitým úkolem **průvodce dítěte** v novém prostředí je obhájit využití specifických pomůcek v péči o dítě (hračky, polohovací pomůcky, loutky aj.) a pozorně sledovat reakce skrze různé komunikační techniky dítěte.

Pro více informací doporučujeme skvělé publikace vytvořené za tímto účelem organizací Lumos, které najdete na stránkách: <https://www.wearelumos.org/publikace/> (Stěhují se, Stěhují se 2).

3.3. PŘECHOD

„Bez akce se změna nestane.“

Připomeňme, že plánujeme-li přechod dítěte do nového prostředí, anebo se tento moment odehrává neplánovaně a náhle, vždy jde o situaci, kdy dítě odchází z místa, které je ohrožuje, a od lidí, kteří pro ně nedokážou zařídit podmínky vhodné pro život. Sociálně-právní ochrana dětí tak představuje ochranu práva dítěte na jeho příznivý vývoj a kvalitní výchovu, hájení jeho zájmů, působení k nápravě narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Je třeba nahlížet na takovou změnu jako na jednotlivé příležitosti, které bereme do hry a prozkoumáváme. Jako první příležitost bychom měli vždy propátrat možnost dalšího provázení biologického rodiče (s výjimkou týrajícího a zneužívajícího rodiče). Rodič, který selhal ve svých kompetencích např. z nezralosti, nebo kvůli závislosti na návykových látkách, dostává vždy nabídku intenzivní sanační a terapeutické podpory limitovanou časově. Sám se rozhodne, zda ji přijme a bude chtít hledat svoji roli v probíhající změně. Pokud rodič zvládne překonat potíže, je další velkou oblastí jeho příprava na návrat dítěte zpět do rodiny. Pokud rodič dál selhává, zvažujeme další příležitosti – hledáme domov pro dítě u jeho příbuzných nebo známých, nebo zajišťujeme náhradní rodinnou péči.

Konkrétní nástroje vhodné v této fázi

Průvodce dítěte obvykle využívá:

- Bazálně-terapeutické techniky včetně využití práce s prostředím,
- nonverbální komunikaci,
- prvky AAK komunikace (alternativní a augmentativní komunikace). Časté je například využívání grafických piktogramů a komunikačních karet).

Co se děje ve fázi přechodu v příběhu Jakuba...

- Soud rozhodl o předběžném opatření. **Koordinátor procesu přechodu** a pracovník OSPOD si dali záležet na tom, aby ještě před vydáním rozhodnutí o předběžném opatření soudce rozuměl tomu, že je vhodné stanovit v rozhodnutí termín, do kterého přechod Jakuba proběhne. Osoby podílející se na přechodu Jakuba dokáží v době vydávání rozhodnutí soudu již dobře odhadnout, dokdy, nikoli v jaký den přesně, jsou schopny provést všechny účastníky bezpečně přechodem Jakuba do péče Renaty. Smyslem takové spolupráce se soudcem je vyhnout se stresu z toho, že je nutné uskutečnit přechod v soudem určený den, který není v souladu s aktuálním průběhem přípravy Jakuba a pěstounů.
- **Průvodce dítěte** připravoval průběžně v přípravné fázi pěstouny Hanu a Rudolfa na den, kdy Jakub trvale přejde do péče Renaty. Detailně pak s nimi mluvil o tomto dni týden předem.
- Průvodce dítěte promýšlel s Hanou s Rudolfem vhodný dárek pro Jakuba. Využili k tomu **Kufřík bezpečí®**, do kterého umístili album Jakubových fotografií, album jejich společných fotografií a také Jakubovu oblíbenou zimní čepici, se kterou už k nim přišel, teď mu sice byla malá, ale rád ji oblékal na hlavu oblíbenému plyšovému medvědovi a sám si často pohrával s její velikou bambulí. Do kufříku dali další pro Jakuba důležité věci, například figurku jeho oblíbeného hrdiny Spidermana, oblíbené audio pohádky do auta, knížku o vesmíru a o hvězdách, ke které se rád vrací.
- **Průvodce dítěte** věnoval zvláštní pozornost přípravě Hany a Rudolfa na samotný moment rozloučení. Mluvil s nimi o tom, že se bude jednat pravděpodobně o velmi emotivní situaci a emoce k ní tedy patří. Podpořil je v tom, že budou-li plakat, je to v pořádku, a že se postará o to, aby byl jejich smutek vhodně komunikovaný směrem k Jakobovi. **Průvodce dítěte** je připravoval také na to, že i Jakub může reagovat emotivně (smutek, pláč, vztek aj.), a ubezpečil je, že

Jakubovi pomůže emoce pojmenovat a jejich prožívání normalizovat. Společně promýšleli také krátké přání pro Jakuba, se kterým se s ním pěstouni rozloučí. Pracovník dbal na to, aby byli s formulací pěstouni v souladu a odrážela jejich představu. Nakonec přání sdělovala pěstounka v tomto znění: „Jakube, přejeme Ti, aby ses měl dobře, tohle je pro Tebe, v kufříku jsou věci, které máš rád a o kterých víme, že Ti pomáhají“. Hana a Rudolf byli pracovníkem připraveni také na to, že je možné a vhodné Jakuba obejmout, dát mu pusu, krátce pochovat, a na to, aby věděli, že Jakuba nebudou předávat do náruče Renatě, ale postaví ho na zem. Pochopili, že předávat plačícího nebo vztekajícího se Jakuba ze své náruče do náruče nové pečující osoby může u Jakuba vyvolat dojem, že je to právě Renata, která ho od nich odebírá.

- Pracovník seznamoval se všemi popsányi kroky také Renatu.
- Pěstouni Hana a Rudolf a pěstounka Renata byli připravováni na to, že i oni se vzájemně rozloučí – podáním rukou a s přáním všeho dobrého. Tento moment ukazuje Jakubovi, že dospěli, kteří se nyní střídají v péči o něho, jsou vzájemně v souladu s tím, co se právě děje, projevují si důvěru, respekt a dávají najevo, že takto je to v pořádku.

Přechod akutní, náhlý bez možné přípravné fáze, pouze s minimálním množstvím času

Při náhlém přechodu dítěte, na který není možné se připravit, je o to více potřeba vědět, jak dítěti poskytnout podporu a minimalizovat traumatické následky.

Pracovník OSPOD je zodpovědný za koordinaci celého procesu a musí v dané situaci uvažovat ve třech rovinách:

Sociální rovina – musí vymezit roli **koordinátora procesu přechodu a roli průvodce dítěte**, který dítě provede akutní změnou místa. V současném systému na sebe obě role bere zpravidla pracovník OSPOD. Má však možnost i v takto krizové situaci využít jiného odborného pracovníka proškoleného v doprovázení dítěte procházejícího změnou. Doporučujeme zmapovat, které NNO, případně jiná zařízení v rámci kraje nabízejí tuto službu. Případně je možné vyhledat konkrétní služby na online portálu **www.protkavani.cz**.

Kromě vymezení rolí je dále zásadní vytvořit plán přechodu. Ne vždy lze ale takový scénář zvládnout připravit v tak krátkém čase, zpravidla bez větší možnosti intervize s kolegou nebo jiným odborníkem. Pro takové případy doporučujeme oslovit terénní krizovou službu (pokud v rámci kraje působí) a zjistit její konkrétní možnosti

spolupráce v těchto situacích. Terénní krizoví intervenenti jsou školeni v práci s lidmi v krizi a mohli by být v těchto náročných momentech sociálním pracovníkům OSPOD velmi užiteční.

Psychická rovina – průvodce dítěte klade důraz na zajištění základního psychického bezpečí. To znamená, že dítěti vědomě poskytuje prostor pro kladení otázek a citlivým způsobem nabízí možnost kontroly nad situací. Současně zprostředkovává porozumění dané situaci a nabízí různé formy regulace stresu s využitím bazálně terapeutických technik.

Zdravotní rovina – průvodce dítěte komunikuje s rodinou, případně i s dítětem o specifických zdravotních potřebách a zajistí, že na ně při přemístění nebude zapomenuto a budou dítěti k dispozici (například léky, brýle, naslouchátko, jiné speciální zdravotní potřeby a pomůcky).

Konkrétní nástroje vhodné pro akutní přechod

Senzobiografická anamnéza (zkrácená verze) – viz přílohu č. 1 – zpracovává ji ideálně pověřený **koordinátor procesu přechodu, či průvodce dítěte** ve spolupráci se stávajícím pečujícím. Sledují základní informace v oblasti komunikace, smyslového vnímání a základních potřeb dítěte (strava, spánek, hygiena, nezbytné zdravotní pomůcky).

Komunikační zásady s dítětem v krizi

Průvodce dítěte má nelehký úkol, a to stát se pro dítě v krátkém čase důvěryhodnou osobou. To zpravidla vyžaduje zejména trpělivost a čas. Při náhlém přechodu máme málo času, ale i v takto krizové a stresové situaci lze udělat mnohé. Vzpomeňme **na princip respektu k potřebám dítěte**. Přistoupí-li pracovník ke komunikaci s dítětem v krizi s vědomím tohoto principu, výrazně zvyšuje šanci, že bude v očích dítěte stabilní a věrohodnou osobou.

Průvodce dítěte musí znát komunikační zásady s dítětem v krizové situaci. Následující seznam tyto zásady stručně připomíná:

- pracovník se dítěti představí a vysvětlí, proč je tady,
- používá vhodné oslovení (ptá se přímo dítěte na jméno, na to, jak mu říkájí),
- volí správný tón hlasu,

- komunikuje s dítětem přiměřeně jeho věku a situaci,
- používá jednoduché a srozumitelné věty,
- vysvětluje trpělivě,
- nechává dítě říci, co si myslí,
- reaguje na otázky, nevyhýbá se odpovědi a odpovídá vždy pravdivě,
- neslibuje dítěti nic, co nemůže splnit,
- sleduje nonverbální projevy dítěte (vnímání gest, oční kontakt, mimika) a využívá nonverbální komunikaci,
- reguluje stres dítěte,
- nezapomíná na postoj orientovaný na stejnou výšku vůči dítěti.

Při komunikaci s dítětem v krizi využíváme pro vytvoření bezpečí dítěte jednoduché pomůcky zmírňující stres, například:

- mediační nástroje pro komunikaci s dítětem (hračky),
- fotografie, obrázky, omalovánky,
- krátké povzbudivé pohádky, příběhy,
- speciální techniky a pomůcky, které regulují stres, například deku při polohování malých dětí, antistresové hračky pro starší děti (gumové míčky, housenky aj.), hudbu v automobilu při převážení dítěte, oblíbenou vůni a chuť (svačinka) atd. Průvodce dítěte pro tento účel využívá Kufřík bezpečí®, do kterého uvedené pomůcky ukládá.

Čeho se při komunikaci s dítětem v krizi vyvarovat:

- příliš autoritativního a direktivního přístupu, takový postoj zvyšuje napětí a stres,
- devalvace emocionálních projevů dítěte, jako je pláč, strach, hněv („neboj se“, „neplakej“ aj.)
- ignorace otázek dítěte,
- lhaní nebo zlehčování situace („nic hrozného se neděje“, „to bude dobré“ apod.).

Provázíme-li náhlým přechodem dítě kojeneckého nebo batolecího věku anebo dítě se zdravotním hendikepem, je třeba být zvláště pozorní k jejich potřebám. Připomeňme častý stereotyp, který se u sociálních pracovníků objevuje, a to je názor, že děti raného věku a se specifiky v oblasti vnímání, pohybu a komunikace není potřeba připravovat, neboť změnu nevnímají. Opak je ale pravdou. Musíme si být vědomi toho, že máme velmi omezené možnosti, jak regulovat stres dítěte ve verbální rovině, a proto je důležité zapojit nonverbální komunikaci a facilitační nástroje umocňující pocit bezpečí:

- **citlivost k tělesnému vnímání dítěte** – tepló, klidné tempo, polohování do deky, vhodné podpůrné doteky (vyvarovat se rychlých, nečekaných pohybů vůči dítěti),
- **citlivost ke smyslovému vnímání dítěte** – je vhodné vzít s sebou předměty, které jsou pro dítě známé a bezpečné.

3.4. ADAPTAČNÍ FÁZE

„Změna plodí vždy další změnu.“ (Niccolo Machieavelli)

Pro lepší představu, co vše se může dít v této fázi s dítětem, které právě přešlo do nového prostředí, si půjčíme všem známou životní zkušenost. Využijeme podobnosti procesů a potřeb dítěte a matky v období „šestinedělí“, čili období, které následuje bezprostředně po narození dítěte. Tělo ženy se v tomto období navrácí do normálního stavu před otěhotněním, a to jak po stránce fyzické, tak psychické. Žena se zároveň učí vnímat novou roli matky a ladit se na své dítě. Nelehké období čeká také novorozeňátko, které bylo dosud ukryté v bezpečí maminčina bříška před světem. Čeká je první velká výzva – vyrovnat se s tímto „přechodem“.

Vzhledem k náročnosti tohoto období je opravdu důležité nepřeceňovat síly dítěte a v rámci možností dodržovat klidový režim ve stálém a bezpečném prostředí. Toto „svaté období“ adaptace na novou situaci bylo ve společnosti odpradáвна uznáváno. Pokud byl navíc průběh porodu náročný a došlo k případným komplikacím, vědělo se, že celková rekonvalescence může trvat i mnohem déle. Jen ve třech hlavních bodech můžeme popsat, co se děje v tomto období:

- hojení,
- kojení,
- sbližování matky s dítětem.

V případě tématu přechodu z péče do péče dítěte procházejícího náročnou životní změnou může tento příklad pomoci přiblížit jeho potřeby a tím i intervence vhodné v tomto období. Slovo intervence je zde namístě. Jedná se o **období čerpání zdrojů**, nikoliv období vhodné pro terapeutické zpracovávání ztrát a negativních zážitků ze změn. Toto je velmi časté nepochopení v přímé práci. Je důležité si to znovu a znovu připomínat a odolat vlastní potřebě nadměrné aktivity pomáhajícího. Naší zkušeností v roli přechodových pracovníků je, že sami sebe ladíme na tuto fázi, kdy hlavní potřebou je potřeba klidu, a pravidelně sami sebe v tomto smyslu regulujeme. Víme, že přijde ten správný čas na další intenzivní práci, a tím je až 4. fáze – fáze stabilizace.

Shrnutí tohoto období pro průvodce dítěte a koordinátora procesu přechodu:

V kontextu našeho materiálu nastává čas pro průvodce dítěte, jehož hlavní kompetencí a náplní práce zde je, zúročit vše, co bylo vytvořeno v přípravné fázi dítěte na změnu. Měl by maximálně využít ritualizovanou péči o dítě s využitím hlavních metodických nástrojů – Senzobiografické anamnézy a **Kufříku bezpečí®**. Důležité je zdrojování dětského klienta, regulace jeho stresu s využitím síly rituálů a jeho zvyků pro podporu pocitu a potřeby bezpečí. Pro regulaci stresu využíváme také podporu přenosu tzv. známého do neznámého prostředí. Tím výrazně zvyšujeme šanci provést úspěšně dítě obdobím adaptace. Ukončení práce průvodce dítěte nastává ve chvíli, kdy předá a facilituje předání rituálu a **Kufříku bezpečí®** nové pečující osobě. Zde je důležité, aby měl neustále na paměti potřebu vlastního „zneviditelnění“ a zkompetentňování pečující osoby, v jehož péči dítě nyní je.

Koordinátor procesu přechodu má v této fázi také hodně práce. Pakliže již v dřívějších fázích neuspořádal případovou konferenci, je nyní jeho povinností uspořádat ji v tématu podpory dítěte v adaptaci. Z naší zkušenosti je to velmi důležité, neboť v této fázi se začíná aktivovat mnoho podpůrných služeb často nekoordinovaně a zároveň přibývá návštěv profesionálů, které dítě nikdy předtím nevidělo. Přimlouváme se a apelujeme zde na dodržení pravidla „méně je více“. Nastavení plánu podpory a vhodnosti „načasování“ jednotlivých služeb vede k výrazné podpoře dítěte v tomto období.

V této fázi průvodce dítěte končí své provázení.

Koordinátor procesu přechodu je dále zodpovědný za sledování předání dítěte do sítě profesionálů, kteří budou poskytovat dítěte podporu v další fázi stabilizace.

Některé projevy dítěte v adaptační fázi:

Projevy obtížné adaptace:

- fyzické projevy: teplota, zhoršení fyzického stavu, pomočování atd.,
- psychické projevy: zvýšené podráždění, přecitlivělost, agresivita.
- K možným příčinám patří nevhodný přístup pečujících a nedostatečná a nevhodná komunikace s dítětem vedoucí ke ztrátě důvěry v okolí.

Projevy rezignace:

- Rezignace je nebezpečnou formou adaptace, která se projevuje pasivitou dítěte, nezájmem a apatií. Adaptaci znesnadňuje např. nedostatečný kontakt a komunikace s dítětem (neznalost potřeb dítěte, které prochází změnou, nezáměr o jeho názor, nedostatek kompetencí pracovníka při komunikaci s dítětem), nebo příliš časté střídání pečujících u dítěte v ústavním zařízení.

Projevy obranných reakcí:

- Děti mají vlastní obranné mechanismy, proto někdy reagují pro okolí nesrozumitelně nebo zdánlivě nevhodně. Je v pořádku, když změní téma hovoru – už byl moc dlouhý, víc toho dítě neunes. Pokud se začne smát, může to mít více vysvětlení – buď je smutek moc náročný a dítě uniká paradoxní reakcí, nebo neví, co se očekává a jak se má chovat.

Některé možné projevy obranných reakcí, kdy je dobré zpozornět:

- regrese – ztráta některých návyků, které dítě již umělo a zvládalo samo (pětileté dítě se přestane samo oblékat, nebo osmileté dítě nebude chtít samo usínat),
- disociace – netečnost, nezáměr o sebe a o okolí, dítě je jakoby „ve snu“, nebo „za sklem“,
- deprese spojená i s pláčem, odmítáním jídla nebo naopak jeho vyhledáváním, schováváním potravy atd.,
- na tělesné úrovni např. stereotypní pohyby, hyperaktivita, nespavost, nebo naopak větší potřeba spánku a odpočinku atd.,
- negativismus, vzdorovité chování.

Podpora úspěšné adaptace dítěte v novém prostředí:

- Přichází-li dítě do ústavního zařízení, je nezbytné určit vztahovou osobu, která provází dítě celým pobytem s cílem vytvořit vztah důvěry.
- Role vztahové osoby je klíčová pro zvládnutí úspěšné adaptace – navazuje a zúročuje vše, co bylo naplánováno, připraveno, zavedeno a společně s dítětem prožito a vytvářeno.
- **Koordinátor procesu přechodu a průvodce dítěte** provázejí pěstouna na přechodnou dobu nebo pracovníka ústavního zařízení (dále "pečující osoby") a jsou mu oporou při navazování na předchozí péči a práci – na **Senzobiografickou anamnézu a Kufřík bezpečí®**.
- Pečující osoby pokračují v nastavených rituálech s dítětem. Je vhodné zapojovat rituály do péče minimálně jedenkrát týdně.
- **Průvodce dítěte** podporuje pečující osoby při využívání komunikačních technik pro navazování vztahu a důvěry s dítětem (soubor technik Komunikační bedna je vhodná pro děti od 3 let).
- Tento program je následně předáván dalším pečujícím k podpoře procesu přeměny neznámého na známé a bezpečné.
- Adaptační fáze se stává zároveň přípravnou fází pro následný přechod.

Paralelně s procesem podpory dítěte v adaptační fázi probíhá plánování dalších kroků, které vedou k hledání trvalého řešení situace dítěte, kdy přecházíme do poslední fáze stabilizace.

Co se děje ve fázi adaptace v příběhu Jakuba...

- **Koordinátor procesu přechodu** svolává případovou konferenci do 14 dní od přechodu Jakuba, na kterou pozve všechny zainteresované odborníky (**průvodce dítěte**, pracovníky OSPOD, příp. další) a pěstouny Hanu a Rudolfa. Cílem setkání je sjednotit se v krocích pro období adaptace. Je stanoveno období šestinedelí. Všichni účastníci setkání si uvědomují nejdůležitější potřebu Jakuba a pěstounky Renaty, kterou je „potřeba klidu a hojení“. Je domluveno, že v tomto období proběhnou pouze dvě návštěvy v domácnosti Renaty a Jakuba. Obě návštěvy realizuje průvodce dítěte.

- Pěstounka Renata se případové konference neúčastní, nyní je důležité, aby trávila čas s Jakubem a ideálně se zcela vyhnula situaci, kdy by musela Jakuba svěřit na hlídání někomu jinému. Renata dostává písemně zpracované výstupy ze setkání.
- **Průvodce dítěte** navštíví Jakuba a pěstounku Renatu druhý týden od přechodu. Poskytuje pěstounce prostor pro sdílení a mapuje, jak se cítí v nové roli pěstounky. Pracovník poté také mapuje průběh uplynulých tří týdnů. Zjišťuje konkrétní projevy úspěšné i obtížné adaptace Jakuba, jeho regresivní projevy a projevy jeho obranných reakcí. Pracovník konkrétně zjišťuje, jak Jakub reaguje na ritualizovanou péči. S pěstounkou bylo před samotným přechodem velmi detailně promyšleno, jaké rituály a zvyky je vhodné přenést a v adaptační fázi zachovat pro podporu Jakubova pocitu bezpečí (jednalo se např. o zachování časového režimu dne, vaření známých jídel, ponechání rituálu při koupání a usínání, zachování známých vůní). **Průvodce dítěte** a pěstounka také zhodnocují, jak se daří regulovat u Jakuba stres pomocí intervencí, při kterých jsou využity pro Jakuba známé věci, hračky a činnosti v pro něj neznámém prostředí. **Průvodce dítěte** a pěstounka věnovali před přechodem velkou pozornost tomu, které konkrétní intervence budou každodenně v tomto smyslu ritualizovány. Renata si měla např. s Jakubem zpívat písničky, které má rád, prohlížet si s ním jeho oblíbenou knížku o vesmíru a hvězdách, poslouchat pro něj známé audio pohádky, při hře využívat jeho oblíbenou figurku Spidermana a oblíbenou hračku plyšového medvěda. Jedná se o činnosti, které provázely Jakuba a pěstounku v přípravné fázi, když se vzájemně poznávali a seznamovali.
- Při loučení dostává Jakub informaci, že se s **průvodcem dítěte** setká ještě jednou a potom se s ním a s pěstounkou pracovník rozloučí. Pro tento moment si pracovník a pěstounka již dříve domluvili tzv. symbolický rituál pro rozloučení se a ukončení spolupráce.
- Pěstounka Renata má možnost po celou dobu adaptačního období obracet se na **průvodce dítěte** a konzultovat s ním konkrétní situace, své pocity, dojmy, obavy.
- **Průvodce dítěte** navštíví Jakuba a pěstounku podruhé týden před koncem adaptačního období. Pracovník znovu mapuje průběh uplynulých týdnů od prvního setkání. Znovu zjišťuje míru a úroveň konkrétních projevů úspěšné adaptace Jakuba i případné konkrétní regresivní projevy a projevy jeho obranných reakcí. Pracovník s pěstounkou dále probírá plán pro období cca následujících 14 dní, kdy se stanou zejména 2 zásadní věci – **průvodce dítěte** ukončí svoji práci v rodině a na počátku 4. fáze stabilizace bude svolána **koordiná-**

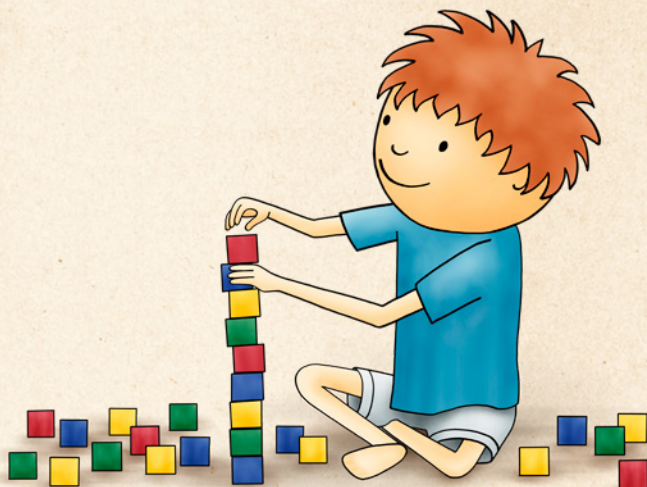
tořem procesu přechodu řípadová konference za účasti řěstounky Renaty. Cířem bude řzhodnotit 3. řázi adaptace a řředat ostatním řzainteresovaným osobám informace o řprůběhu řproběhlého řřestinedělí.

- **Průvodce dítěte** ukončuje svoji práci v řrodině v řrámcí tohoto druhého setkání. Využívá k tomu řsymbolický řrituál, kdy stojí s řřestounkou a s řJakubem v řkruhu a řspolečně si řhází řmíčřkem. Pracovník po řchvíři z řkruhu řvystoupí a řnechává řřestounku a řJakuba řházet si řmíčřkem řspolu. Řřestounka po řdalší řchvíři řvzve řJakuba, řže řje řčas se řrozloučit s **řprůvodcem dítěte**, který řJakubovi a řřestounce řvyslovuje řřání: „řJakube, řpřeji řTi řvše řdobré a řTobě a řtetě řRenatě řpřeji, ať řje řVáš řdalší řspolečný řčas řradostný a řspokojený.“ 😊

3.5. FÁZE STABILIZACE

„Kvůli bouřím mají stromy hlubší kořeny.“ (Dolly Parton)

Ve chvíli, kdy je vidět, že je adaptační fáze úspěšně překonána, nastává období vhodné pro stabilizaci. Je nutné si ihned v úvodu připustit, že především časové vymezení této fáze stabilizace je orientační a velmi individuální. Může trvat rok, ale i mnoho let. V této fázi je vhodné přizvat ke spolupráci odborníka – psychologa, psychoterapeuta a sledovat individuální cestu dítěte.

Fáze stabilizace slouží k podpoře dětí, **které teprve až v bezpečném prostředí s terapeutem na pravidelných setkáních** teprve mohou začít zpracovávat svá témata.

Díky systematickému provázení dítěte při změně prostředí je dítě doprovázeno při každém přechodu, až k dosažení ukotvení ve **stabilním rodinném prostředí**. V této fázi by mělo mít každé dítě možnost zahájit terapii zaměřenou na zpracování celého procesu přechodu. Častou změnou prostředí **přichází dítě o velikou část sebe sama, ztrácí svou identitu**. Terapeut pomáhá dítěti skrze korektivní zkušenost uvědomovat si, prožívat a vyjadřovat své emoce a podporuje dítě při vyrovnání se se ztrátou a odloučením. Každé dítě by mělo mít možnost terapii absolvovat.

Zároveň doporučujeme s **koordinátorem procesu přechodu** skrze případové konference sledovat terapeutický plán a plán podpory služeb pro dítě a rodinu, tak aby se vhodně doplňovaly. V případě nekoordinovanosti této fáze je pro klienta rizikem využívání příliš mnoha podpůrných služeb, které ho mohou paradoxně destabilizovat.

Co se děje ve fázi stabilizace v příběhu Jakuba...

- **Koordinátor procesu přechodu** svolává případovou konferenci do 14 dní od ukončení fáze adaptace. Pěstounka Renata a průvodce dítěte předávají informace z průběhu adaptačního období ostatním účastníkům setkání – pracovním OSPOD aj. Koordinátor procesu přechodu vede účastníky k tomu, aby všichni měli dostatek informací a znali aktuální potřeby Jakuba. Výstupem setkání je plán podpory pro Jakuba a pěstounku pro následnou 4. fázi stabilizace.
- Pěstounce Renatě bylo doporučeno zahájit s Jakubem Dyadickou vývojovou psychoterapii. Renata dostala kontakt na speciálně vyškoleného odborníka v této terapeutické metodě.

Závěr

„Cesta je cíl.“

V praxi se setkáváme s tím, že ne vždy následují věci jedna po druhé, podle popsaného metodického materiálu. Vždy má ale smysl usilovat v každé fázi o uplatňování alespoň některých principů a konkrétně doporučovaných kroků a přibližovat se ideálnímu stavu. Stejně důležité je pro sociálního pracovníka v každé fázi spolupracovat v rámci sociálního pole s ostatními odborníky, společně s nimi plánovat a jednotlivé kroky vyhodnocovat. Zdá se, že transformace systému péče o ohrožené dítě vč. jeho provázení při změnách prostředí bude náročný dlouhodobý proces. Každý sociální pracovník, který zavádí do své praxe uvedené principy, se tak stává nositelem a inovátorem stávajícího rigidního systému. Jeho práce je důležitá a smysluplná. **Z jednotlivých seminářů vyrůstá silný les.**

Tato metodická příručka se sama stala cestou. Vznikala dlouho a byla mnohokrát přepisována. Dokončena byla v rámci projektu Bezpečná síť tranzitní péče, která nese název Protkávání s nejjistší motivací podělit se o zkušenosti v tomto tématu. Berte to, prosím, pouze jako nabídku sdílení naší cesty, nikoliv jako dogma. V případě zájmu sdílet své zkušenosti, či získat více materiálů k tématu vznikla zde i edice Tranzitní péče, kde jsou volně ke stažení další materiály. Přejeme Vám hodně štěstí na Vaší cestě a možná se někde Protkáme!

Přílohy

Příloha 1. – **Senzobiografická anamnéza (zkrácená verze)**

Příloha 2. – **Senzobiografická anamnéza (plná verze)**

Příloha 3. – **Příklad plánu přechodu malého dítěte**

Příloha 4. – **Příklad plánu přechodu staršího dítěte**

PŘÍLOHA Č. 1

SENZOBIOGRAFICKÁ ANAMNÉZA (ZKRÁCENÁ VERZE)

Sledované oblasti	Poznámky
Komunikace • Na jaké oslovení dítě reagovalo nejlépe? • Kolik cizích osob, které dítě neznalo, bylo u odebrání a v jaké kdo byl roli? • Jak proběhlo navázání komunikace pověřeného pracovníka s dítětem (co fungovalo/nefungovalo)? • Jak se dítě v krizové situaci projevovalo (pláč, strach, šok, disociace, ...)?	
Smyslové vnímání • Jak dítě reagovalo na tělesný kontakt – dotek? • Jaké věci podporující simulaci bezpečí skrze smysly byly využity a jak na ně dítě reagovalo (hračky, hudba, vůně, ...)? • Jaké věci podporující simulaci bezpečí si dítě odvezlo s sebou?	

Sledované oblasti

Poznámky

Základní potřeby dítěte

- **Strava** – byly dítěti nabídnuty tekutiny?
Dožadovalo se samo pití/jídla?
- **Spánek** – v jakém prostředí dítě usínalo
(barvy stěn, postýlka/vlastní postel/usínalo
v posteli s rodiči)?

Potřebuje něco pro usínání (hudba, ticho,
světlo, dudlík, hračka, hlas dospělého, ...)?

Osobní věci dítěte, které bude dítě potřebovat:

- Hygiena – kartáček na zuby, příp. další
věci významné pro dítě.
- Zdraví – léky, brýle, rovnátka, inhalátor,
sluchadla, příp. další nezbytné potřeby.

Informace sdělené dítěti:

- Na co se dítě samo zeptalo a jaké
odpovědi dostalo?
- Co konkrétně bylo dítěti sděleno (židle)?
 - Jsem v krizi, kdo jsi?
 - Chci vědět, proč a co se děje?
 - Chci vědět, kam jdu?
 - Chci vědět, co bude dál?

PŘÍLOHA Č. 2

SENZOBIOGRAFICKÁ ANAMNÉZA (PLNÁ VERZE)

Oblast péče o dítě	Poznámky
Komunikace • Jak dítě oslovujete? • Jak dítě navazuje komunikaci – přes jaký smyslový komunikační kanál (zrak, sluch, ...)? • Jak navazujete komunikaci vy s ním? • Jak sděluje nevoli, strach? • Jak sděluje radost? • Jaký je typ (klidný, živý, potřebuje kolem sebe dění atd.)? • Upřednostňuje s někým viditelně kontakt (s dospělými/s vrstevníky/s mladšími dětmi/se staršími dětmi)? • Jak se projevuje ve skupině dětí (je společenské, samotářské, projevuje starost o druhé, je oblíbené, neoblíbené atd.)? • Jak reaguje na cizí osobu?	
Smyslové vnímání • Které doteky má/nemá rádo? • Které zvuky má/nemá rádo? • Oblíbená píseň/říkanka? Je zvyklé na hudbu reprodukovanou/zpívanou? • Které vůně má/nemá rádo? • Vůně vyskytující se v jeho prostředí? • Upřednostňuje spíše teplo, nebo chlad?	

Oblast péče o dítě

Poznámky

Zátěžové situace

- Jaké situace (návštěva lékaře aj.) či stavy (bolest aj.) jsou pro dítě stresové a jak se v nich projevuje?
- Co dítě dělá/co vyžaduje pro zvládnutí náročné situace (vyžaduje přítomnost blízké osoby/zůstává spíše samo atd.)?

Stravování

- Oblíbené pokrmy a nápoje?
- Neoblíbené pokrmy a nápoje?
- Upřednostňuje teplotu jídla (teplé, studené)?
- Obvyklá doba jídla?
- Jaké zvyky má dítě při jídle?
- Jí samo, nebo je krmeno? Čím?

Usínání a spánek

- Ve které poloze obvykle usíná?
- V jakém nočním prádle spí?
- Potřebuje něco pro usínání? (hudba, ticho, světlo, dudlík, hračka, hlas dospělého atd.)
- Má/nemá rádo být spíše přikryté, odkryté, spí zachumlané?
- Kolikrát denně spí? Jak přibližně dlouho?
- V jakém prostředí spí (barvy stěn, obrazy, hračky atd.)?

Oblast péče o dítě

Poznámky

Hygienická péče

- Jak často se dítě koupe a v čem (vana/sprcha)?
- Materiál, kterým je myto (žínka, houba)?
- Přípravek, kterým je myto?
- Přípravek používaný po koupání (mléko/olej)?
- Mytí vlasů, jak často, jakým přípravkem?
- Je zvyklé na určitý postup při a po koupání?
- Je zvyklé při koupání na hudbu, zpěv, povídání, hračky atd.?
- Věci, které při hygieně používá (samo, s pomocí)?

Další:

- Oblíbené hračky, pohádky?
- Oblíbené aktivity (kreslení, pohyb atd.)?
- Osobní věci, které používá?
- Významné prožitky dítěte (Na co rádo vzpomíná, co vypráví? Prožitky, na které s ním vzpomínáte)?
- Upřednostňuje některé z ročních období?
- Jak tráví své narozeniny?
- Jak tráví svátek?
- Je zvyklé slavit Mikuláše (5.12.)? Jak reaguje?
- Jak tráví Vánoce?

PŘÍLOHA Č. 3

PŘÍKLAD PLÁNU PŘECHODU MALÉHO DÍTĚTE

Vycházíme z toho, že máme dobře vyhodnocenou situaci dítěte, známe jeho aktuální potřeby, známe podrobně jeho dosavadní životní příběh.

1. První setkání (již víme, kam bude dítě trvale přecházet) za účasti stávajících pečujících, nových pečujících, pracovníků doprovázejících organizací, pracovníků OSPOD. V této fázi je také přizván vytipovaný **průvodce dítěte**. Účelem setkání je předat informace o aktuální situaci dítěte (definování jeho individuálních potřeb, okolnosti, proč dochází ke změně, vč. právních souvislostí případu a informování o dalších významných okolnostech této situace). Výstupem schůzky je definování jednotlivých rolí – **koordinátora procesu přechodu** (obvykle pracovník OSPOD nebo pracovník NNO), **průvodce dítěte** (speciálně vyškolený odborník v doprovázení dítěte při změně prostředí). Výstupem schůzky je také vytvoření plánu přechodu. Pro jeho nastavení je nutné mít na mysli, že se jedná o vědomý a promyšlený proces, tzn., že víme, kdy, jak a z jakého důvodu konáme ten který jednotlivý krok. Jde nicméně stále ještě o obecnou verzi plánu – známe právní a soudní okolnosti případu, víme orientačně čas, který máme k dispozici pro přípravu přechodu, známe, jakou roli v něm kdo bude mít, máme zmapovány časové možnosti stávajících a nových pečujících a jejich limity, přes které nechtějí jít (návštěvy v domácnosti, přespání v domácnosti, společné ukládání dítěte, společný oběd apod.)
2. Následné setkání stávajících a nových pečujících – za podpory **průvodce dítěte** a za účelem předání detailních informací o dítěti. Toto setkání je příležitostí se vzájemně více poznat a domluvit, jakým způsobem dojde k postupnému převzetí každodenních praktických úkonů novými pečujícími (krmení dítěte, hra, ukládání ke spánku apod.). Cílem setkání je také zjistit, jaké konkrétní osobní věci dítěte bude možné přenést do nového domova. Na tomto setkání jde o nastavení takové spolupráce, aby se spolu stávající a noví pečující cítili dobře a vzájemně si důvěřovali, protože jedině tak má dítě šanci prožívat novou situaci klidně a na nové pečující reagovat pozitivně. **Koordinátor procesu přechodu** pomáhá nastavit časový plán přípravy na přechod – optimální doba je do 14 dní.
3. Sdělujeme dítěti, že je čeká změna – na tento moment musí **koordinátor procesu přechodu** a **průvodce dítěte** velmi dobře připravit zejména stávající pečující. **Průvodce dítěte** ve spolupráci s nimi vytváří konkrétní scénář pro sdělení. Počítejme s tím, že dítě v kojeneckém a batolecím věku nebude

sdělovaným informacím dobře rozumět, nebude si umět představit, co mu sdělujeme, nebude na naše slova reagovat. Ale bude nás vnímat a zachytí atmosféru. Pro tyto děti chystáme scénář sdělení se stejnou vážností jako pro děti předškolního věku, které budou dostatečně rozumět, budou reagovat a komunikovat s námi. Velmi doporučujeme ztvárnit proces přechodu interaktivně. Osvědčují se jednoduché kresby tužkou, které zahrnují i jednoduše vymyšlený časový kalendář, který dítěti usnadní vnímat, kolik času do samotného přemísťení zbývá.

4. První setkání dítěte s novými pečujícími – za účasti **průvodce dítěte**. Je-li to možné, mělo by se konat v místě, kde se dítě cítí dobře, kde to zná (v pěstounské rodině nebo v zařízení). Celou dobu by měl být přítomný pečující, se kterým má dítě vytvořenu citovou vazbu (pěstoun nebo pracovník zařízení). Noví pečující by měli být poučeni o tom, že je nepravděpodobné, že by na ně dítě začalo hned reagovat. Doporučuje se, aby noví pečující přinesli dítěti dárek (osvědčené jsou maňásky na ruku nebo loutky). To má následně význam pro práci na životním příběhu dítěte (hmotná vzpomínka na první setkání). Na následující setkávání je vhodné přinášet hračky z domova. Tyto hračky pak noví pečující odnášejí zpět (vytváří dítěti paměťovou stopu – dítě v novém prostředí má něco známého, příjemného, bezpečného).
5. Následná setkání probíhají těsně po sobě (ob den), ideálně i nadále v prostředí dítěti známém. Noví pečující postupně přebírají praktické úkoly (přebalují, krmí, hrají si s dítětem). Pokud je to možné, měly by se obličeje nových pečujících postupně stát těmi, které dítě uvidí jako poslední před usnutím a jako první ráno po probuzení. Toto je časově náročné, ale velmi to usnadňuje navázání vztahu s dítětem.
6. Kontakty v domově nových pečujících mohou začít v momentě, kdy dítě reaguje na nové pečující pozitivně a těší se na ně. Důležité je zachovat režim dne, na který je dítě zvyklé. Kontakty lze realizovat například ob den a na konci týdne lze zajistit přespaní dítěte. Je dobré vyvarovat se více než dvou přespaní, dítě by mohlo být zmatené a unavené.
7. Příprava na přechod. Pokud probíhají během týdne návštěvy u nových pečujících dobře, je vhodné připravit plán na trvalý přechod.
8. Přechod – odchod ze stávajícího prostředí. I když může být dítě malé na to, aby situaci chápalo nebo si ji pamatovalo, je důležité uspořádat akci na oslavu toho, že dítě odchází do nové rodiny. Máme na mysli střídme krátké setkání, které chápejme spíše jako rozloučení dítěte s těmi nejbližšími osobami. Přechází-li

dítě z pěstounské rodiny, pak jsou jimi nejčastěji stávající pečující, jejich vlastní děti, prarodiče, oblíbená teta nebo sousek. Je-li dítě v ústavním zařízení, pak se s ním loučí obvykle nejbližší teta, lékař apod. Doporučujeme, aby tito lidé dítěti předali přáníčka, která noví pečující uschovají na období, kdy bude dítě starší. Případně je možné vytvořit jednu společnou kartu se vzkazy pro dítě od každého. Přání i vzkazy je vhodné formulovat tak, aby jim rozumělo i dítě v mladším věku, které začíná komunikovat. Z oslavy se pořídí fotografie. Osoba, která má k dítěti nejbližší citovou vazbu, by měla doslova předat dítě novým pečujícím. Doslova znamená dítě fyzicky předat a verbálně je ujistit, že je správné, že jde do nové rodiny, kde se bude mít dobře a kde bude milováno a chráněno. Tato fáze přechodu je velmi emočně náročná, stávající pěstoun by však neměl dávat najevo případnou nejistotu. Je vhodné být v kontaktu s doprovázející organizací a společně zvažovat různé varianty podpory. Doporučujeme koupit pro příležitost stěhování dítěte do nového domova nové zavazadlo. Později je možné na toto s dítětem vzpomínat: „Podívej, tohle je kufr, který jsme Ti koupili, když ses k nám stěhoval/a.“ Doporučujeme pořídit fotografii z příchodu dítěte do rodiny. Dále je vhodné připravit dítěti oblíbený nápoj nebo jídlo (odvíjí se od věku dítěte). I tato příležitost by měla být střídmostou oslavou a každý rok by se měla opakovat.

9. Adaptace – usazování se v novém domově. Pro dobrou adaptaci dítěte je zásadní zachovat režim dne a rituálů, na které je dítě zvyklé. Noví pečující by měli být poučeni o možné dočasné regresi dítěte jako obranného mechanismu (například dítě, které už spalo celou noc, se v noci začne budit, nebo dítě, které už pilo z hrnečku, bude vyžadovat láhev). Ve fázi adaptace se nedoporučují návštěvy dítěte v domě bývalých pečujících nebo v zařízení. Pro přenos citové vazby je vhodné, aby osoba, ke které mělo dítě nejbližší citovou vazbu, dítě jednou nebo dvakrát v novém prostředí navštívila. Později, po zvládnutí adaptace dítěte na nové prostředí je nutné dobře zvažovat případné návštěvy v zařízení nebo u bývalých pečujících.
10. Stabilizace v novém prostředí – v této fázi doporučujeme vždy zahájit terapeutickou spolupráci, ideálně s odborníkem vyškoleným v terapii zaměřené na podporu vztahové vazby. Stávající pečující by měli být poučeni o tom, že tato fáze probíhá mnohdy po dobu několika měsíců a let. Noví pečující po přechodu dítěte do rodiny kromě terapie dále těží z podpory doprovázejícího pracovníka. Je nezbytné zabývat se intenzivně i podporou dětí, které už v rodině jsou.

PŘÍLOHA Č. 4

PŘÍKLAD PLÁNU PŘECHODU STARŠÍHO DÍTĚTE

Vycházíme z toho, že máme dobře vyhodnocenou situaci dítěte, známe jeho aktuální potřeby, známe podrobně jeho dosavadní životní příběh.

1. První setkání (již víme, kam bude dítě trvale přecházet) za účasti stávajících pečujících, nových pečujících, pracovníků doprovázejících organizací, pracovníků OSPOD. V této fázi je také přizván vytipovaný **průvodce dítěte**. Účelem setkání je předat informace o aktuální situaci dítěte (definování jeho individuálních potřeb, okolností, proč dochází ke změně, vč. právních souvislostí případu a informování o dalších významných okolnostech této situace). Výstupem schůzky je definování jednotlivých rolí – **koordinátor procesu přechodu** (obvykle pracovník OSPOD nebo pracovník NNO), **průvodce dítěte** (speciálně vyškolený odborník v doprovázení dítěte při změně prostředí). Výstupem schůzky je také vytvoření plánu přechodu. Pro jeho nastavení je nutné mít na mysli, že se jedná o vědomý a promyšlený proces, tzn., že víme, kdy, jak a z jakého důvodu konáme ten který jednotlivý krok. Jde nicméně stále ještě o obecnou verzi plánu – známe právní a soudní okolnosti případu, víme orientačně čas, který máme k dispozici pro přípravu přechodu, známe, jakou roli v něm kdo bude mít, máme zmapovány časové možnosti stávajících a nových pečujících a jejich limity, přes které nechtějí jít (návštěvy v domácnosti, přespaní v domácnosti, společné ukládání dítěte, společný oběd apod.)

2. Následné setkání stávajících a nových pečujících – za podpory **průvodce dítěte** a za účelem předání detailních informací o dítěti. Toto setkání je příležitostí se vzájemně více poznat. Cílem setkání je také zjistit, jaké konkrétní osobní věci dítěte bude možné přenést do nového domova. Na tomto setkání jde o nastavení takové spolupráce, aby se spolu stávající a noví pečující cítili dobře a vzájemně si důvěřovali, protože jedině tak má dítě šanci prožívat novou situaci klidně a na nové pečující reagovat pozitivně. **Koordinátor procesu přechodu** pomáhá nastavit časový plán přípravy na přechod – optimální doba je cca 14 dní až měsíc.
3. Sdělujeme dítěti, že je čeká změna – na tento moment musí **průvodce dítěte** velmi dobře připravit zejména stávající pečující. **Průvodce dítěte** ve spolupráci s nimi vytváří konkrétní scénář pro sdělení, který může být následující. Vytvoříme s dítětem časovou osu jeho životního příběhu. Nakreslit nebo jinak ztvárnit osu životního příběhu dítěte je příležitostí mluvit s dítětem o tom, proč se věci v jeho životě děly právě tímto způsobem. **Průvodce dítěte** může reagovat na nepravdivé představy dítěte, že se události odehrávaly jeho vinou nebo proto, že bylo zlé nebo zlobivé. Pomáhá dítěti identifikovat pocity související s konkrétním zážitkem nebo chováním.
- Pro zmírnění traumatu při přemísťování doporučujeme společně s dítětem vytvářet scénář změny. Cílem je poskytnout dítěti co nejvíce informací, emoční podporu, dát mu pocit kontroly nad situací a možnost do určité míry ovlivňovat věci, které se kolem něho dějí. **Průvodce dítěte** vytváří scénář změny vždy ideálně s dítětem. Vhodné je využít hravou formu komunikace, například karty s obrázky, které kontinuálně znázorňují témata související s přemístěním. Vizuální znázornění umožňuje mluvit o tématech a situacích, na které je potřeba dítě připravit před přemístěním.
- Na které oblasti (korespondují s kartami s obrázky) bychom neměli zapomenout:
- Jaké jsou typy rodin (karta s obrázky: velká rodina, malé rodiny – dvoučlenné, tříčlenné, rodina s domácími zvířaty aj.) – mluvíme s dítětem o tom, jak velká je rodina, se kterou by mohlo bydlet.
 - Jak může vypadat domov (karta s obrázky: panelák, rodinný dům, bytovka, marigotka aj.) – mluvíme s dítětem o tom, že existuje více způsobů žití, a pomáháme mu, aby mluvil o svém očekávání do budoucna.
 - Širší rodina a známí rodiny – povídáme si s dítětem o tom, s kým se bude seznamovat v novém prostředí (karta s obrázky sousedů, prodavače, poštáka, lékaře aj.), také mluvíme o lidech, které nechá (přemístěním) za sebou.

- Jak bude vypadat nový pokoj dítěte (karta s náčrtem pokoje – okno, postel, skříň, detaily jsou nedomalované) – často se děti zajímají, zda budou mít svůj vlastní pokoj, pracovník vybízí dítě, aby domalovalo detaily, noví pečující by se měli zajímat o to, co dítě namalovalo, a dle možností pokoj připravit.
- Vaření (jídlo a pití) v novém prostředí – často důležité téma u dětí, které zažily trauma a ztrátu, jídlo pro ně může mít význam bezpečí. Společné stravování se může stát dobrým „pomocníkem“ pro navazování vztahů v rodině a bezpečným prostorem pro komunikaci a sdílení. Na druhé straně je třeba mapovat, na jakou stravu je dítě zvyklé, změna nemusí být vždy vítána. Stejně tak i potěšení ze společného stravování nemusí vůbec znát.
- Způsoby vzájemné pomoci v nové rodině (karta s obrázky: společné věšení prádla, mytí nádobí, práce na zahradě, nakupování aj.) – **průvodce dítěte** zjišťuje, do jaké míry je dítě zvyklé být zapojeno do domácích prací. Očekávání dětí ohledně účasti při pomoci může vyvolat nejasnosti, někdy mohou považovat nějaký úkol za způsob potrestání.
- Pravidla v rodině – každá rodina má nastavena určitá pravidla, která tolerují, nebo netolerují některé způsoby chování (kdo kdy může do lednice, sledování televize, používání PC, klepání na dveře, hygienické návyky apod.). Přicházející dítě nebude tato pravidla znát. Obrázky mohou ukazovat různé chování, které je, nebo není dovoleno, **průvodce dítěte** s dítětem mluví a dítě dostává možnost vyjádřit pochyby.
- Péče o druhé (karta s obrázky: nemoc, zranění apod.) – některé děti, které zažily týrající chování ze strany blízkých osob, nebudou pravděpodobně zpočátku schopny projevit lítost, když někomu ublíží, ani přijmout péči okolí, když se samy zraní nebo když budou nemocné. **Průvodce dítěte** s dítětem mluví o tom, jak členové nové rodiny podobné situace řeší, a sleduje reakce dítěte, doptává se na jeho zkušenosti.
- Společná hra a způsoby trávení volného času (karta s obrázky různých her a činností, které noví pečující rádi společně hrají a dělají). Ne každé dítě si umí hrát, pokud se to nenaučilo, bylo zanedbáváno a nemělo dostatek pozornosti. **Průvodce dítěte** mluví s dítětem o tom, jak si rádo hraje, zároveň vypráví, co rádi dělají noví pečující. Mapuje představy dítěte o hře.
- Jak noví pečující řeší konflikty a nedorozumění (včetně rozbití vázy, vylití džusu aj.) – pro dítě může být stresující stát se svědkem hádky nebo být do hádky zahrnuto. Je obtížné, ale zároveň velmi důležité dítě připravit na to, že konflikty se dají napravit a řešit a že k nim nedochází jeho vinou.

- Jak si členové nové rodiny projevují blízkost (karta s obrázky: dítě sedí na klíně dospělému, dospělý dává dítěti pusku na dobrou noc nebo když odchází do školy apod.). Komunikace s dítětem o tomto tématu nabízí dítěti možnost projevit obavu z fyzického kontaktu.
 - Nezapomeneme také na další témata: jak bude vypadat nová škola dítěte, pokud ji přemístěním změní, jaké zvyky má nová rodina při oslavách narozenin a svátcích (Vánoce, Velikonoce aj.).
4. První setkání dítěte s novými pečujícími – za účasti **průvodce dítěte**. Je-li to možné, mělo by se konat v místě, kde se dítě cítí dobře, kde to zná (v pěstounské rodině nebo v zařízení). Celou dobu by měl být přítomen pečující, se kterým má dítě vytvořenu citovou vazbu (pěstoun, nebo pracovník zařízení). Noví pečující by měli být poučeni o tom, že je nepravděpodobné, že by na ně dítě začalo hned reagovat. Doporučuje se, aby noví pečující přinesli dítěti dárek (je dobré promyslet s **průvodcem dítěte**, který dárek bude vhodný, aby bylo možné ho využít při seznamování s novými pečujícími). To má následně význam pro práci na životním příběhu dítěte (hmotná vzpomínka na první setkání).
 5. Následná setkání probíhají i nadále v prostředí dítěti známém a poté i návštěvy dítěte v domově nových pečujících, příp. přespaní.
 6. Přechod do nového prostředí. Je důležité uspořádat akci na oslavu toho, že dítě odchází do nové rodiny. Máme na mysli střídme krátké setkání, které chápeme spíše jako rozloučení dítěte s těmi nejbližšími osobami. Přechází-li dítě z pěstounské rodiny, pak jsou jimi nejčastěji stávající pečující, jejich vlastní děti, prarodiče, oblíbená teta nebo sousedka). Je-li dítě v ústavním zařízení, pak se s dítětem loučí obvykle nejbližší teta, lékař apod. Doporučujeme, aby tito lidé dítěti předali přáníčka, která noví pečující uschovají na období, kdy bude dítě starší. Případně je možné vytvořit jednu společnou kartu se vzkazy pro dítě od každého. Přání i vzkazy je vhodné formulovat tak, aby jim rozumělo i dítě v mladším věku, které začíná komunikovat. Z oslavy se pořídí fotografie. Doporučujeme koupit pro příležitost stěhování dítěte do nového domova nové zavazadlo. Později je možné na toto s dítětem vzpomínat: „Podívej, tohle je kufr, který jsme Ti koupili, když ses k nám stěhoval/a.“ Doporučujeme pořídít fotografii z příchodu dítěte do rodiny. Dále je vhodné připravit dítěti oblíbený nápoj nebo jídlo. I tato příležitost by měla být střídanou oslavou a každý rok by se měla opakovat.

7. Adaptace – usazování se v novém domově. Pro dobrou adaptaci dítěte je zásadní zachovat režim dne a rituálů, na které je dítě zvyklé. Noví pečující by měli být poučeni o možné dočasné regresi dítěte jako obranného mechanismu (například dítě mladšího školního věku se začne pomočovat, nebo se bude odmítat oblékat). Ve fázi adaptace se nedoporučují návštěvy dítěte v domě bývalých pečujících nebo v zařízení.
- Pro přenos citové vazby je vhodné, aby osoba, ke které mělo dítě nejbližší citovou vazbu, dítě jednou nebo dvakrát v novém prostředí navštívila. Později, po zvládnutí adaptace dítěte na nové prostředí, je nutné dobře zvažovat případné návštěvy v zařízení nebo u bývalých pečujících.
8. Stabilizace v novém prostředí – v této fázi doporučujeme vždy zahájit terapeutickou spolupráci, ideálně s odborníkem vyškoleným v terapii zaměřené na podporu vztahové vazby. Stávající pečující by měli být poučeni o tom, že tato fáze probíhá mnohdy i více let. Noví pečující po přechodu dítěte do rodiny kromě terapie dál těží z podpory doprovázejícího pracovníka. Je nezbytné zabývat se intenzivně i podporou dětí, které už v rodině jsou.

Poznámky

ŠAFRÁN dětem o.p.s.
Klimentská 1, 110 00 Praha 1
Číslo účtu: 2001675420/2010
www.safrandedetem.cz